

Néhány fordítói stílusprobléma*

1. Egy-egy Keller-kötet megjelenése mindig aggodalommal elegy öröm a zürichi mester tisztelői számára. Tábora sohasem volt — még a németajkú országokban sem — valami széles; a realizmus népszerű nagyjaiéhoz képest pedig mindenestre majdnemhogy szűk. Maga Thomas Mann ifjúsága fájdalmas veszteségeként panaszolta, hogy csak későn nyilott meg előtte ennek a bensőséges művészetnek varázslatos világa. Befogadása, a reá való rezonancia — úgy látszik — erősen, jóval erősebben, mint sok más író esetében, kötve van bizonyos életkorhoz, élethangulathoz s főképpen karakterfajtaéhoz. Művészetének hatáskeltő eleme mindenekelőtt az elbeszélés sajátos hangnemében rejlik, s így fordítása sokkal inkább, mint legtöbb realista elbeszélő társánál, stílusprobléma.

Az idegen nyelven gyakran megszólaltatott írók művei körül fordításuk hagyományos kérdéseiből valóságos stilisztika alakult ki. A Keller-fordításnak — bár már Péterfy óhajtoi, Ignotus művelői sorába tartozott — meglehetősen kevés hagyománya van a mi fordításirodalmunkban. Ezért talán nem indokolatlan, s tán nem is haszontalan egy-kettőt azok közül a fordítói stílusproblémák közül szóvá tenni, amelyek néhány régebbi Keller-fordítás újraközlése alkalmával a lektorálás folyamán merültek fel. S ezek — úgy lehet — nem is csupán csak a Keller-fordítás „stilisztikájának” problémái, hanem tán általánosabb fordítói stíluskérdések felé is mutathatnak.

2. A fordítóé sokban a színész munkájához hasonlatos. Csak a teljes mű s benne minden egyes alak egységes, egyközpontú élménye, szintézisbe, egységes, egyközpontú rendszerbe fogott vagy fogható értéke, értelmezése biztosíthatja, hogy a fordítás minden egyes elemét belső, lényegi rokonság fűzze egymáshoz, hogy az átadóéhoz hasonló szerves stílus egység jöjjön létre a befogadó nyelv anyagából is. Nem egyszer azonban éppen ez élmény szuggesztíója, hatása következtében a fordító — túllépve tisztén és feladatán — részint a mű értő magyarázójának, kommentátorának, részint élvező közönségének szerepébe téved. Aligha véletlen az, hogy éppen a legsikerültebbnek, tehát a leginkább élményi alapúnak tetsző fordításban, Thurzó Gábor két fordításában kísért ez a veszély igen szemmel láthatóan, s a kettő közül is, jellemző módon, elsősorban „A maga szerencséjének kovácsa” című novelláiban, amely Keller sajátos hangnemen át szuggeráló stílusművészetének talán egyik egvirtuózabb remeklése.

* Néhány korábbi Keller-fordítás újra megjelenése alkalmából. Thurzó Gábor két fordítása (A maga szerencséjének kovácsa, a Hét igazak zászlaja) s Ottlik Gézáé (a Falusi Romeo és Júlia) eredetileg a Hét igazak zászlaja c. válogatásban, 1950-ben, Schöpfliné pedig a „Seldwylai emberek” teljes fordításában, 1930-ban jelent meg (A három igazságos fésűs legény). Most e négy novellát az Olesó Könyvtár adta közre.

Egy kissé úgy járt Thurzó is, mint Keller Zöld Henrikének Schillert játszó svájcei, akik tetszésük s értésük jeléül megjegyzéseket illesztenek a Tell klasszikus szövegébe, populárisabbá, népszerűbbé fűszerezik azt, s a maguk dialektusára teszik át. Szövegszerűen ő ugyan nem fűz semmi többletet Keller szövegéhez, de azért, hogy Keller szavait, ahol az ellenszenvet akar kelteni, egy vagy több fokkal pejoratívabb, ahol meg rokonszenvet, ott amelioratívabb szavakkal adja vissza, mintegy ő is mutatja, hogy érti az író magatartását, és egyet is ért vele. Egyáltalán, igen gyakran használ egy vagy több fokkal nagyobb intenzitású szavakat, kifejezéseket, mint az illető helyzetben Keller. Ezzel hol karikírozza, hol elérzelmesíti, hol patétikussá teszi Kellert, néha pedig éppen — a nagyobb s indokolatlan intenzitás következtében — szóvirágossá, majdnemhogy bombasztikussá. Íme néhány példa.

A magát patríciussá előléptető, aprócska Litumlei (A maga szerencsésének kovácsában) életsoráról mesélve Kabysnak, az újdonsült unokaöcsnek azt mondja: „Als ich vor dreissig Jahren einwanderte...” Thurzó az igét itten *idevetődtem*-mel fordítja. Az olvasó ugyan tudja, hogy Litumlei csakugyan odavetődött, ámde Litumlei ezt semmiképpen sem mondaná ott, abban a helyzetben önmagáról, botcsinálta méltóságérzete ezt éppenséggel nem engedné. — A két föllengző szélhámosnak, Litumleinek és Kabysnak egyezségüket szentesítő összeülkezésekor *zwei grossen Grundsätzen* találkozásáról szól Keller. Thurzó viszont két nagy *alapelv* helyett két *rögeszmét* mond. S ezzel kirántja a gyékényt Keller ironiája alól, amely éppen abból szülemlik, hogy mintegy méltányolni látszik Kabys törekvéseit, s ez dehogyis nevezné rögeszméknek a maga törekvéseit, bármennyire rögeszmék is azok valójában. — A majdani patríciussarjak leendő ősanja, az örökké álomszuszék, de azért ravaszdi és szemrevaló Litumleiné és a túlságosan is ügybuzgó szerencsekovács találkozásának komikus jelenetében pedig Keller — hogy úgy mondjuk — komoly képpel, tömören csupán konstatálja a történeteket: *und küsste sie ehrerbietig*, Thurzó viszont így szól: *áradó tisztelettel csókot nyomott rá*. — Amidőn meg az alapítandó dinasztia történetének gyártásába már belefáradt Litumleitől Kabys veszi át a tollat, Keller megint tényszerűen semleges: *John schreibt nun weiter* — mondja, a fordító viszont éppen nem az, mikor ezt így adja vissza: *John körmölt tovább*. A fordító mindkét esetben nemcsak lefordítja és megérti Kellert, hanem — mint közönség — rögtön nevet is hozzá, méltányolja, élvezi az íróteremtette szituáció humorát. Ámde magyar közönségét éppen ezzel fosztja meg attól, hogy hasonló olvasói örömben, élvezetben legyen része, hiszen így, ebből a szövegből a magyar olvasó már nem hallhatja ki a komikus helyzet és a száraz, látszólag semleges, valójában álkomoly hang ellenállhatatlan hatású disszonanciáját. Az ilyenfajta hangnemváltoztató fordítás akkor is a stílushűség károsodását jelenti, ha szórványos, ha azonban sorozatos, rendszerint a mű műfaji jellemének s írója szemléletének elfedésével jár. Thurzó fordításában ugyan nincs erről szó, mégis az ő magyar szövege alapján kevésbé látszik oly találónak a novella egyik német elemzőjének az a megjegyzése, amely szerint ez a novella pseudotragedia. Mert hiszen az említettekén kívül még néhány hasonlót sorolhatnánk fel (Keller: *betrachtete erstaunt*, Thurzó: *csodálkozva bámulta*, Keller: *es zeigte sich jetzt sein Genie*, Thurzó: *most látta a napnál világosabban, hogy mekkora lángész volt stb.*).

3. Egy testvér az előbbivel egy másik igen gyakori fordítói gyengeség is. A fordító mintegy nem látszik bizni kellő módon az író szituáció-, helyzetteremtő erejében, nem látszik hinni, hogy ezek a helyzetek elégségesen értel-

mezik azokat a gesztusokat, mondatokat, amelyeket bennük az egyes szereplők tesznek, mondanak; vagy megfordítva, nyelvi oldalról nézve a dolgot: a fordító nem látszik hinni, hogy az átvevő nyelvben is meg lehet találni azokat az elemeket, amelyek önmagukban képesek a szóban forgó szituáció felidézésére, s ezért minduntalan felbontja, magyarázattal egészíti ki őket, s különösen az élő beszédbeli frázis, idióma helyébe illeszt magyarázó jellegű mondatokat: *Geht mich nichts an* — mondja lakonikus ridegséggel az öreg Hediger, a Thurzó által fordított másik novellában, a Hét igazak zászlajában, amikor szerelemtől megtáltosodott, kedvese előtt mesterlövészséggel kitűnni vágyó fia az öregtől puskáját kunyerálja. Thurzónál viszont ennek az állandósult, erős érzelmi velejárójú szólamnak helyében ezt a kissé asszonyos, alkalmi mondatot találjuk: *nem érdekel, hogy mit akarsz csinálni*. Pedig ott volna a magyar megfelelő: *semmi közöm hozzá*. Később meg így gúnyolódik, füstölög az öreg: *Scharfschützen! Auch schön!* Thurzónál viszont ez van: *lövész akar lenni a fiatalúr, no szép dolog ez is*. Nem kell bizonyítani, hogy Keller szövege mennyivel valószínűsőbb élőbeszéd, mennyivel tömörebb, darabosabb és így mennyivel jellemzőbb is a ridegségbe burkolódzó öreg Hedigerre.

4. A fordító eljárását ebben az esetben nyilván logikai szempontok, az értelmi kiteljesítés szempontjai vezették, s eljárása alighanem többnyire tudatos törekvésnek tekinthető. Eredményében rokon ugyan vele, de keletkezését tekintve bizonyosan spontánabb jellegű a szövegmódosításnak, a hangnem átalakításának egy másik, ugyancsak tapasztalható válfaja. Az eredeti szöveg nem intenzitásában módosul itt, nem is logikai kiteljesítést vagy föloldást nyer, hanem „költőibbé” vagy irodalmiassá válik. Kortársi műnél rendszerint nem jár ez különösebb stíluskövetkezményekkel, korábbi irányzatokhoz tartozó esetekben azonban annál inkább. Keller művészetét a német irodalomtörténetek, némi széplélekséggel, kedvtelve poétikus realizmusnak szokták nevezgetni. Csakhogy az ő poétikussága is a realizmus korának szülötte, ízig-vérig vagy legalábbis annyira, hogy szövegéből kiríjanak vagy nehezen simuljanak bele a realizmus utáni, lényegében neoromantikus, stíloromantikus irányok stíluselmei, kedvelt szavai, szókapcsolatai, fordulatai. *A kapun túl napfény áradt feléje* — mondja Thurzó, pedig Keller csak azt írja: *durch die offene Haustür sah man Sonnenschein*. Vagy Keller így: *mit klopfendem Herzen* — Thurzó viszont: *feldobogó szívvel*, Thurzó: *tűnődnétek*, Keller: *törnétek a fejeteiket*, Thurzó: *egy sugarát lopja be*, Keller: *egy sugarát vigye el*. Keller: *csendes utakon*, Thurzó: *magános kóborlásokon*. S a példákat tovább szaporíthatnánk, nemcsak Thurzó fordításából, hanem Ottlikéből is. Mégis, a fordítások tanúsága szerint a két különböző korszak és stílusirány nyelvének, stílusának szembekerülése Keller átültetőinek nem itt adta a legnehezebb fordítói problémákat, buktatókat. Mert — bár a svájci mester nyelve még idilljeiben is konkrétabb, keményebb, főképpen tömörebb és egyszerűbb, mint magyar fordítóié — el kell ismernünk, hogy jelentős stílus-torzulás itt, ezen a területen nem történt. Az igazán nehéz stílusproblémával ugyanis a népiesség kérdésében kerültek szembe a fordítók.

5. A magyar irodalomtörténész külföldi kortársaival váltva szót, rendszerint hamar eljut a népiesség kérdéséhez s közben majd mindig annak a felismeréséhez is, hogy alig van olyannyira sajátos magyar probléma, mint a magyar népiességé. Megfelcélések, azonosságok, vonatkozások megállapítása a magyar és külföldi művek és irányzatok között szinte sehol sem annyira nehéz, mint itt. Márpedig a magyar irodalmi nyelv elbeszélő elemeinek kialakításában a

népiesség mindig is az elsőrangú tényezők között foglalt helyet. Nemesak az Arany—Petőfi-féle klasszikus népiesség, hanem az újabb kori realista regény, Móricz és követői naturalisztikus népiessége, sőt, tagadhatatlan, a közbeeső korszakban a népszínmű népiessége is. Mármost közülök melyiken szóltassa meg a fordító azt az idegen író, akinek műve népies, népies elemektől színezett, vagy közel áll a népiességhez. Mert Keller ugyan kétségtelenül a polgári realizmus képviselője, aki minden provincializmust távol tart magától, mégis nyelve, stílusa némiképp át van szöve a svájci nyelvhasználat olyan elemeivel, amelyek ugyan nem veszélyeztetik a nyelv irodalmiságát, de azért adnak valamelyes tájszínt. S ennél még sokkal fontosabb az, hogy nem csupán a táji, a földrajzi nyelvrétegződésnek juttat valamelyes szerepet stílusa kialakításában, hanem sokkal inkább a nyelv szociális tagoltságának.

A magyar fordító Kellerrel kapcsolatban különösen nagy nehézségbe ütközik. Novellái nagyobb részének hőseit, színterét ugyanis — a magyar társadalomból hiányzó — iparos-, kereskedő-, kézműves kispolgárság figurái közül, világából veszi. Ez az életforma, ez a világ s a hozzá kapcsolódó szemléletmód s vele a stílus- és a nyelvhasználat éppen ezért nem is igen szóltat meg soha a magyar irodalomban, s így a fordítók előtt nem állhatott példa, párhuzamos, rokon irodalmi jelenség. Jól illusztrálja az ebből származó nehézségeket például az a küszködés, amelyet a fordítók a megszólítások stílushű közvetítéséért vívnak. Legtöbbször sikertelenül, s így aztán gyakran egyszerűen átugorják, kihagyják a megszólítást. Ugyanazon okból, nem kevesebb nehézséget jelent számukra a beszéd rákezdésének, felütésének s az udvariassági formáknak a stílushű visszaadása.

S meg kell fontolni azt is, hogy a magyar prózai elbeszélő nyelv és stílus kialakításában mostanában „kritikai realistá”-nak nevezett művek, tehát olyanok, amelyekhez Keller művei is tartoznak, alig vágy csak igen kevés részt. Eötvös nemcsak elődtelen, hanem jobbra utódtalan is ebben a tekintetben. Annak a klasszikus elbeszélő stílusnak megfelelőjéül, amelyet más irodalmakban ez az irány jelentett, nálunk minden bizonnyal a 48 körüli s 48 utáni népiesség stílusát kell tekintenünk. Így Keller fordítója elé normául — változtatva természetesen a változandókat — alighanem ezt a stílust, ezt a nyelvhasználatot kell állítani, s ennek alapján kell kifogásolni a fordításban a népszínmű népiességének és Móricz többé-kevésbé naturalisztikus népiességének elemeit egyaránt.

Ezek a problémák mindhárom szóban forgó fordításban jelen vannak ugyan, mégis leginkább talán (már csak a fordított novella témájánál fogva is) mintha Ottlik munkájában a „Falusi Romeo és Júlia” fordításában mutatkoznának. A különféle népies stíluselemek közti bizonytalanság, ingadozás mellett ugyanitt szemléleti, felfogásbeli bizonytalanság is tapasztalható. S ez a kétféle bizonytalanság alighanem ok-okozati összefüggésben áll egymással. Az a benyomása az embernek néha, hogy a fordítás megkezdése előtt nem tisztázódott kellőképpen és véglegesen az egyes karakterek milyenségének, a milieunek s az alaphangnak a kérdése. S ezért az a nyelvi anyag, amelyen át a szereplők egyénisége elénk lép, amelyben egyéniségük megvalósul, egy-egy szereplő egyéniségén belül is, nem mindig egységes, s nem is mindig hű.

Falusi szereplőivel kapcsolatban néha jellegzetesen városias nyelvelemek bukkannak föl. A hegedűst, akit Keller *Bursch*-ként emleget, a fordítás *fekete fiú*-ként aposztrofálja, ugyanúgy, mint a vadászkürtöst is, jóllehet a magyar stílus, különösen a klasszikus népies stílus értelmében semmiképpen

sem „fiúk” már. Csak a pesti bányelv szerint „fiú” minden fiatal férfi. A hegedűs *fekete fickó*, a vadászkürtös *legény* az említett helyzetben. A parasztok *tízórait* esznek, jöllehet Keller is *Frühstück*-öt mond. *Úgy képzelte*, mondja Martiról, *holott azt gondolta, azt hitte* volna stílushű, s Keller is ezt mondja. Legkirívóbb ez a bizonytalanság akkor, amidőn Manzra utaló megjegyzésében a *Landsmann*-t *földbirtokos*-nak fordítja, pedig ez ismeretesen az *uraság* szinonimája a magyarban. Nyilvánvalóan a *gazdaember*, a *parasztgazda* a megfelelő szó itten.

Veronkáról azt mondja, hogy mikor Sali meglátta, szégyellve szegénységét, „*elpárolgott*”. Sali karjában pedig, „*hidege lett*”. Hogy mennyire nem illenek, azt mondhatnám, méltatlanok az ilyenfajta kedélyeskedő, enyhén fölényes, diákosan népies kifejezések ehhez a csodálatos Veronkához, azt éppen úgy nem kell bizonyítani, mint ahogy azt sem, hogy mennyire félreérti Veronka karakterét a fordítás, amikor ilyen önkényes közbevetést tesz: „*feléje villantott egy kis kurta mosolygást*”, tudniillik Sali felé. Ez az Üri muri Rozikájánál kitűnő lenne, de Veronkánál semmiképpen sem. S vajon nem a fiatal Móricz stílusába illik-e s még inkább Bródyéba (akinek stílusát az utolsó tíz év alatt egyesek — mértéken fölül magasztalva azt különös ügybuzgalommal próbálják összezavarni, azonosítani Móriczéval) az ilyen némiképp erotikus ízű fordulat, semmint Kellerébe: *kellette magát a várva várt holnapi mulatság*. Vagy az ilyen, mindenáron való érzékletesség: *mindkettőnek zsebében viszkedett a pénze*”.

Nagy írók öröksége is, természetes módon, ritkán teljesen egyértelmű, különösen pedig stílusukat tekintve ritkán az. Aligha tesz jó szolgálatot Móricz hagyatékának az, aki meglehetősen nagyszámú stílusgyengéit konstataálás helyett minden áron „megmagyarázza” vagy éppen érdemre magyarázza, s így akarva-akaratlan példának állítja azokat is. A magyar elbeszélő próza, különösen pedig a népies elbeszélő próza egyik kevésbé rokonszenves, némiképpen provinciálisnak tetsző stílussajátságát ugyan maga Móricz is örökségként kapta, nagyrészt a népszínműtől, részint pedig a naturalizmustól. A nyelvi dramatizáltságról van szó. Képletes akció ott, ahol a valóságos belső akció hiányzik. Szóképek mindenekelett, dinamikát, mozgalmasságot sugalló szóképek alkalmazása ott, ahol lélekrajzra, a lélek belső mozgalmainak szabatos rajzára vagy egyszerű és pontos tényközlésre volna szükség. Kellertől meglehetősen idegen ez az előadásmódor, fordítóinál viszont nem éppen erről van-e szó, midőn *zsebben viszkető pénzről* vagy *magukat kellett napokról* szólnak, vagy ha az emlékezőtehetségről azt írják, hogy *megemberelte magát*, vagy akkor, ha Keller Manzról szólva így beszél: *azon volt, hogy másoknak is bajt okozzon*, fordítója viszont így szól: *gonosz útonállónak csapott föl*.

Máskor népszínművéssé lesz a fordítás, mintha nem is Kellert, hanem Anzengrubert adna: *ott vannak azok még a begyedben* mondatja Salival Veronkának. A parasztasszony meg így Veronkához: *ej, mi a szósz*, amit utoljára talán Berczik Árpád használt, és csakugyan kár lenne újra feléleszteni. Sali és Veronka „*ropják*” a *táncot*, ami legalábbis vállon veregetése ennek a szép párnak s elközönségesítése ennek a szívfájdítóan szép, tragikus éjszakának. A *mulatni* igének ismétlésével akkor is, amikor Keller a *táncolni, örülni, vidámnak lenni* kifejezéseket használja, féltő, hogy a fordítás Veronkát pesti kéjsóvár kispolgárlánykává húzza le. Sali pedig a magyar szövegben csibész módra *zsebre vágta a kezét*, holott Keller szövege szerint *zsebében volt a keze*, vagy legfeljebb *zsebébe dugta a kezét*. Veronka naívan őszinte, szép, egyszerű vallomását

(és szomjaztunk a csókra) így fordítja és már úgy szomjaztunk a csókra. A már úgy enyhén dizózós bűgássá torzítja a szép, egyszerű szavakat. Szinte halljuk a hosszan bűgó ú-t. S nem népszínműves kedélyeskedés hangja kísért-e, ha a szomorú pár találkozásakor az eredeti *megnőttünk, nagyok lettünk* kifejezés helyett a *felcseperedtünk* igét adja a fordítás Sali szájába; vagy ha az aggódó Veronka az elgyötört Salinak egy vidámnak éppenséggel nem nevezhető jelenetben azt mondja: *oh, milyen rossz bőrben vagy*. Szót kell emelni az ellen a még ma is előforduló, Ottliknál is megellelhető fordítói ötlet ellen, amely idegen népdalokat magyar „megfelelőkkel” helyettesít. Kínosan torz hatású, ha a megtévelyodott svájci paraszt magyar népdaltöredékeket mormol.

Hasonló példákat a másik két fordító munkájából is vehetnénk. Thurzónál például néhány fülbántó pestiesség csúszott Keller szövegébe. Így például ez a kedélyeskedő — enyhén szólva — zsargonrondaság: *ücsöröghetnek*; ez az operettízű fordulat: *megsúgom nektek*, vagy Litumlei *kisőreg*-nek titulálása s más effélék.

6. Végül említsünk meg még egy gyakran előforduló fordítói eljárás-módot, amely nem egyszer szül tetemes stílusbeli károsodást. Talán Ottlik szövege szolgáltatja a legjobb példákat erre.

A szabatos, a teljes fordításra való törekvés egyik főeszközével, a szinonimák felhasználásával kapcsolatban ugyanis Ottlik túllépi az elfogadható határt, és ezáltal fordításának ez az erénye néha-néha zavaró gyöngeségbe fordul át. Félve attól, hogy nem a legpontosabb kifejezést, szót, mondatformát találta meg, egy helyett két vagy több szinonim szót, kifejezést, mondatot, mellékmondatot ad. Nem kell mondani, hogy ezzel az eljárással éppen a szabatosság ellentétéhez is juthat gyakran, s fordítása ingadozóvá, vagylaóssá, határozatlanná, bizonytalaná válhat. Kiegyensúlyozatlannak érezzük a nagyon is sok és sokféle szint jelentő, számtalan szinonima következtében s veszélyeztetettnek a fordítás határozott karakterét. Ez a szinonimakedvelés (néhány ártatlan példa onnét, ahol inkább csak fölösleges, mint káros: Keller: *durch Wiesengründe, durch Bäche und Wassertümpel*, Ottlik: *réteken, patakokon, pocsolyákon, morotvákon, zuhogókon*; Keller: *Nieseln und Disteln*, Ottlik: *dudvák, kórok, bogáncsok és csalánok*) terjengőssé hígíthatja a Kellerre oly nagyon jellemző tömörséget és konkrétságot. Egyáltalán, Ottlik néha mintha valamilyen ökből tartózkodnék az egyszerűbb tömör kifejezésmódtól, mintha felejtene, amit Keller olyan jól tud, hogy a szüksézávú, lényegre szorítókozó, egyszerű, de feltétlenül pontos szavakkal történő közlés a tragédia kifejezésének majd mindig legjobb eszköze.

Amidőn például Sali előtt végképp világossá válik, hogy mi is történt az ő szüleivel, Keller így írja le a jelenetet: *Sali, der Sohn, aber ging hinaus in die dunkle Küche, setzte sich auf den Herd und weinte über Vater und Mutter*, Ottlik: *Kiment a sötét konyhába, leült a tűzhelyre és sirva fakadt, siratta az apját meg az anyját*. Keller (a németben szinte szokatlan módon) három egyszerű, szigorúan tényközlésre szorítókozó, tárgyias hangú mellérendelt mondatot illeszt egymás után, a bővítmények folyton fogynak. Az utolsó a legegyszerűbb. Ottlik széthúzza négy mondatra, megszűnik a folyton egyszerűsödő tendencia, a közlés magyarázkodássá lesz, a tárgyias hang pedig a szóismétlés következtében érzelmes-patetikussá.

Veronka, büszkúva az apai háztól, így beszél: Keller: *Nun es ist aber Zeit, dass ich fortkomme, nicht ein Blümchen mehr im Garten und das Haus auch leer!* Ottlik: *Hát ideje is már, hogy odébb álljak, se egy szál virág a ház*

körül, se egy lélek a házban! Üres minden! A fordítás a konkrét és pontos *Garten* helyébe a bizonytalan, hangulatilag szegény *ház körül-t* illesztzi, az *und das Haus auch leer* ebben a szituációban létrejövő alkalmi, tehát a helyzet egyedi voltát érzékeltető s ezáltal hitelességét biztosító szókapcsolatot általános jellegű szólásszerűséggel helyettesíti, „*se egy lélek a házban*”, amelyben tréfás mellékiz is húzódik meg. S végül hozzáragaszt egy teljesen fölösleges, enyhén sápitó, bizonygató mondatot.

Midőn Veronka az apját kíséri az örültekházába, Keller így ír: *und es [Veronika] sah sich nicht um und ward nicht ungeduldig, wenn durch die Kapriolen des Unglücklichen die Leute aufmerksam wurden und nachliefen*. Ottlik viszont így szól: *még a fejét sem forgatta sem jobbra, sem balra. Hogy a még fejét sem forgatta sem jobbra, sem balra* mennyivel súlytalanabb kifejezés ebben a novellának talán legtragikusabb szituációjában, mint Keller szavai: *és körül se nézett*, aligha kell bizonyítani.

7. Három kitűnő fordítás néhány gyengéjét vette tollhegyre és helyezte a kritika sokszorosan nagyító üvege alá ez a néhány sor. Egy-két fordítói fonákság valamelyes megvilágítása volt tehát a célja, nem a szóban forgó fordítások kritikája. Aki ezeknek a megjegyzéseknek alapján ítélné meg a három fordító munkáját, teljesen hamis eredményre jutna. Ezek a fordítások, különösen Ottliké és Thurzóé, jóval fölötte állnak a mai meglehetősen szürke prózafordítások átlagának. Éppen azért választhattuk őket árnyaltokra vonatkozó stílusproblémák fölvetésére, mert szövegük kitűnő alapszöveve még ezt a néhány elszíneződött szálát is, éppen lehető stílusteljeségük, stílushűségük következtében, szinte kiveti magából, s kínálja a kritikusknak, míg az átlagfordításban föl sem igen tűnnek.

Németh G. Béla

A nyelvi régiesítés ifjúsági irodalmunkban

A Magyar Nyelvőr 76. évfolyamában (189) Prohászka János, később pedig (78 : 369) Martinkó András írt a nyelvi archaizálás kérdéséről. Mindkét cikket vitaindítónak szánta a szerkesztőség, azzal a reménnyel, sőt felszólítással, hogy írónk is nyilatkozzanak a felvetett problémákról. De pusztába kiáltott szó maradt mindkettő, talán éppen azért, mert sok volt bennük az igazság. Kései visszhangként, s nem is a várt irányból, küldöm a következő néhány megjegyzést, ifjúsági irodalmunk nyelvéről és stílusáról írt cikkemnek (Nyr. 81 : 59) mintegy kiegészítéséül.

I. Prohászka és Martinkó józan elvek alapján fejt ki a nyelvi régiesítés irodalmi szerepét, lehetőségeit, és tanulságos példákon ismertetik módjait, eszközeit is. A cél a kor hangulatának éreztetése s felidézése, a múlt embe-rének, gondolkodásának, kifejezőmódjának népi és társadalmi vetületben való jellemzése. Valamely kor teljes, hű nyelvi rekonstruálása szinte megvalósíthatatlan feladat ; erre még olyan író is ritkán vállalkozik, aki egyúttal nyelvész (pl. Laczkó Géza : Német maszlag, török áfium). Gyakoribb az egyéni utakon járó, szertelen „régieskedhetnémség”. Ennek túlzásai és a mai nyelven megírt történelmi regények szintelensége közt kell az írónak a helyes közéletet és mértéket megtalálnia. Ehhez természetesen nemcsak érzék, hanem tudás, az ábrázolt kor nyelvének és a régiesítés módjainak, eszközeinek tanulmányozása is szükséges. Minél régiebb korba ereszkedik le az író, annál